

לונדון, כ"ז בכסלו תשי"ד
27 בנובמבר 1953

אל : שר החוץ

מאת : היועץ, שגרירות ישראל בלונדון

הנדון: חידוש היחסים עם ברית המועצות

הנני לאשר בתודה את קבלת מכתבך מן ה-10 בנובמבר ואנסה להשיב על שאלתך.

שאלתך מסובכת מפני שהיא נובעת לאותה החוליה בהתפתחות העניין אשר לה לא היתה לי נגיעה ישירה ובלתי אמצעית. האמת ניתנה להאמר שבמשך החודשים שישבתי בסופיה ועסקתי בחוליות היותר מאוחרות של המו"מ, חקרתי את רוזין לא פעם בנקודה שעוררת כעתן ובכל זאת גם לי נשאר העניין סתום במידת מה ואינני בטוח שאני יודע מה באמת קרה. בקשר לכך אין לי ברירה אלא להזכיר שידידנו רוזין איננו מצטיין בזכרון מופלג ובמשמעת מחשבתית גבוהה; נוסף על כך בולטת אצלו הנטייה לראות ארועים מדיניים באספקלריה אישית שלו, וזה חל כמובן בעיקר על ארועים אשר להם היתה לו נגיעה כל שהיא.

למרות כל הסייגים הללו נדמה לי שיש ביכולתי להציע הסבר "מדעי" פחות או יותר של כל העניין. אגב, אני עצמי דיווחתי למר לבבי ולמוז"ר על נקודות המוצא של המו"מ, ובתיקי המשרד נמצאת רקונסטרוקציה רטרוספקטיבית (לא מזאתי לכך בטוי עברי קולע!) של כל הפרשה. כעת ברצוני להגביל את עצמי לאותה נקודה שעוררת.

כשהגעתי לסופיה לפי הוראות המשרד וחקרתי את רוזין על שיחתו עם הפולני, נתן לי את הרושם הברור שהיה זה הפולני אשר פתח בשאלה זו, וכי היה ברור לרוזין שהפולני פעל כשליח ברה"מ ובא לפגישה ע"מ ליזום את ההתפתחות שארעה אח"כ. בכמה שיחות על נושא זה חזר רוזין על גירסה זאת.

אולם יותר מאוחר, כשהמו"מ התקדם לקראת הצלחתו וכשכל עניין תפקידו של רוזין בכל הפרשה הפך לכעיה רבתו בלבו ובשכלו של רוזין ושל אשתו, החל לספר לי שאמנם בשיחה הראשונה אמר הפולני את אשר אמר, אולם כל זה בא כתוצאה מפנייתו של רוזין אליו באותה שיחה בדבר חידוש היחסים. גירסתו של רוזין נתחזקה ביחוד לאחר שהפולני בסופיה, בנודפשו ובתל-אביב העמידונו על גירסתם שלא הם אשר תיווכו בשליחות ברה"מ, אלא עשו את אשר עשו כתוצאה מפנייתו של רוזין בסופיה.

בסופו של המו"מ היה רוזין עצמו בטוח שהגירסה הפולנית היא היא הנכונה.

בזה אני נוטש את החקר האישי של הדבר - וכאמור לא היתה לי האפשרות אפילו לפטוק לעצמי מה באמת היתה ההשתלשלות באותה שיחה - ואנסה לתת הסבר מדיני אשר עלול, כך נדמה לי, להתקבל גם על דעתך.

ברור לי לגמרי שהחלטה על חידוש היחסים עם ישראל ננקטה במוסקבה בתאריך סמוך מאד למותו של סטאלין. יש להניח שהיא ננקטה אחרי מותו, כחלק מן התחלטה הכללית יותר על סקטיקה מחודשת בשטח מדיניות החוץ. כוונתי להתחלטה בדבר נסיון ליצור אוירה בינלאומית יותר נוחה אשר תוכל אולי בסופו של דבר לגרום לויתורים מערביים בשטח ההגנה האירופית בכלל, וניזון מערב-גרמניה בפרט. ההחלטה היתה ליצור אוירה מחודשת על ידי ויתורים בכל מיני עניינים חיצוניים ופורמליים אשר יובינו, כמיכול, את רצונה של ברה"מ לבוא לקראת המערב. הוחלט כמובן

שויתורים אלה אסור עלו במהיר טובסטנטיבי רכ ובין היתר הוחלט לעשות הקלות שונות כגון: שחרור אסירים, מתן היתר יציאה לנשותיהם הרוסיות של המערביים, הסברת פנים לממשלת אוסטריה והעמדת היחסים עם ארצות שונות כמו יוון, צ'כוסלוביה וישראל על בסיס נורמלי.

יש מומחים המנסים להוכיח שההחלטה נוקשה עוד לפני מותו של סטאלין ובהשתתפותו. יש להם גם סמוכין לכך, אולם אין זה נוגע לבעיה שלנו ואני נוטה לחשוב שההחלטה באה אחרי מותו.

השגריר הרוסי בסופיה היה במוסקבה לשם התייעצויות, ^{בא}חדש דצמבר וחזר לסופיה כמה ימים לאחר מותו של סטאלין. נדמה לי שהוא ידע על התכנית לחדוש היחסים עם ישראל כבר בחזרו לסופיה, או קיבל על כך ידיעה ממוסקבה במשך חודש מרס. ידוע לנו שבמחצית הראשונה של אפריל (אולם אחרי יום שחרור הרופאים) הוא הורה לאנשי הנציגויות המזרחיות להפסיק קשר ולהתקרב אל הדיפלומטים הישראלים והאוסטרים. אני סבור שפניתו אל רוזין ביום החג ההונגרי ב-4 באפריל, יום שחרור הרופאים, לא יכלה לבוא על דעת עצמו אלא שהוא באותו זמן ידע על התכנית לחדוש היחסים ובידו היתה כבר ההוראה להתקרב אל האוסטרים והישראלים. אין לתאר ששגריר רוסי ידבר באופן ידידותי באותו תאריך אל דיפלומט ישראלי וישתה לעיני כל הסגל הדיפלומטי עמו לחיי הצדק בברית המועצות, אלא אם כן קיבל רשות לכך. באותה שעה פול לעברי השגריר הרוסי בבודפשט בעת קבלת הפנים ההונגרית ועקב אחרי צעדי. היום סבורני שגם הוא חפש הזדמנות לומר מה שהוא אלא שהדבר לא נתאפשר לו. לפיכך אני סבור שברקע מטויים הוחלט במוסקבה כיצד לבצע את חידוש היחסים באופן מעשי. שתי מטרות הם הציבו לעצמם בקשר לכך:

א. שיש לסדר העניינים באופן שיהיה ברור לגמרי לעולם כולו שישראל היא שנקטה ביזמה ופנתה לבריה"מ;

ב. יש לתמרן כך שבמו"מ על חידוש היחסים יביא להם הבטחות ישראליות מאודשות בדבר המנעות ישראל להצטרף לברית ים-תיכונית.

אשר לנקודה הראשונה הם החליטו (אני מניח בערך באמצע אפריל) שיש לגרום לכך שישראל תפנה ראשונה. זאת בצעו על ידי כך שאמרו לפולנים ולבולגרים בסופיה, באמצעות השגריר הרוסי, שבשיחות עם הישראלים יש לגרות את הישראלים שיפנו לבריה"מ בדבר חידוש היחסים.

על מה מבסס אני את מסקנתי זו? שיחת רוזין עם הפולני התקיימה במחצית השניה של אפריל. ייתכן מאד שרוזין היה הראשון שהעלה באותה שיחה את ענין חידוש היחסים. כל אנשינו במזרח אירופה קיבלו הוראות לספר לדיפלומטים מזרחיים על הודעת ממשלת ישראל בעקבות שחרור הרופאים, בה נאמר שישראל מוכנה לחדש את היחסים. ובכלל, הנושא היה קרוב ללבנו של כל דיפלומט ישראלי במזרח אירופה ובלי ספק שכולנו עוררנו את העניין בכל הזדמנות באותה. בהתחלה שען רוזין שהנה הפולני ביקר אצל מזכיר ראשון בניגוד לנוהג דוקא ע"מ ליוזם את העניין הזה, אולם יותר מאוחר התברר שהוא ביקר אצל כולם וכן אחרים בדרגתו של רוזין וברור היה שזהו חלק מהקו הרוסי החדש הכללי של "יציאת אוריה". מסקנתי היא שהוא בא לשיחה כשבידו ההוראות של השגריר הרוסי לחפש הזדמנות לגרות את הישראלים שיפנו לבריה"מ. ויתכן שההוראות היו שאין להתחיל בנושא זה, אלא אם הישראלים יגעו בו, *אוי, יל אנקוב ככה צפוי עניו ילנאלי.*

ההוכחה שלפולנים ולבולגרים ניתנו הוראות כאלה היא לדעתי זאת:

ב-15 במאי ערכנו קבלת פנים לכבוד יום העצמאות - קבלת הפנים הראשונה של צירות ישראל בסופיה. (מאחר שלא יכלתי להיות בשני מקומות באותו יום ערכתי בבודפשט את קבלת הפנים לפי התאריך העברי ובסופיה לפי התאריך הגרגוריאני). באותה קבלת פנים "התנפלו" עלינו אנשי משרד החוץ הבולגרי, כולל תת-השר, ודיברו על האוירה החדשה ביחסים הבינלאומיים. כאשר הסברנו שענין חידוש היחסים תובע הסדר, הם ענו במקלה אחת "מדוע אינכם פונים לבריה"מ?" "פנו לבריה"מ בבקשה!" לי היו 4 או 5 שיחות כאלה כשהסתובבתי בין

המוזמנים ממשרד החוץ הרוולגרי. גם לרוזין היו שיחה דומות.

כאן אני מגיע למרכז תשובתי אליך: לפי דעתי לא חשוב כלל לגבי ההתהוות המדינית של העניין, אם בשיחה ההיא היה רוזין הראשון שהעלה את העניין, או הפולני; בדיוק כפי שאין כל חשיבות בכך אם בשיחה עם הרוולגרים בקבלת הפנים הייתי אני הראשון להעלות העניין או הרוולגרים. לדעתי העובדה המדינית היא שבאותם השבועות שבין אמצע אפריל ואמצע מאי היו לפולנים ולבולגרים הוראות לגרות אותנו לפנות לברה"מ בענין זה. ז"א, שהרוסים החליטו על העניין עצמו והם שיזמו והטילו על הפולנים והבולגרים את תפקיד הגרוי. המקרה רצה שתקיים פגישה פולנית-ישראלית לפני שהתקיימה פגישה בולגרית-ישראלית. לא פעלנו בעקבות זכרי הרוולגרים בקבלת הפנים כי בינתיים עמדנו בקשר עם הפולנים. נניח שלא היתה מתקיימת פגישה רוזין עם הפולנים, אין לי ספק שהיינו גם אז פועלים בעקבות ה"מקהלה בולגרית" בקבלת הפנים שעלינו לפנות לברה"מ, ואז היו השלבים הראשונים של התיווך מתנהלים באמצעות הבולגרים ולא באמצעות הפולנים.

בסיכום דברי אני חוזר על גירסתי שהפולנים והבולגרים קבלו הוראות (בערך) להביא את הישראלים לידי שיחה בעניין זה ואז להציע פגישה ישראלית או, אולי, להציע פגישה ישראלית במקרה והישראלים יצטרפו לעניין זה.

אין חשיבות לשאלה מי באופן פילי-גשמי היה הראשון לדיבור על חידוש היחסים באותה שיחה, כפי שאינני רואה שום חשיבות בעניין זה, הרי לא ראיתי גם חשיבות מדינית מכרעת בפעולתנו (של רוזין ושלי) בכל השלבים המאוחרים יותר של המו"מ. עובדה היא שברגע מסוים החליטו הרוסים לתדוש את היחסים וכל השאר היה תמרון מצדם ומכניקה די פשוטה של מו"מ מצדנו. הרוסים החליטו להשיג את החידוש ולכן אינני מאמין שמישהו מאתנו יכול לומר שהוא אשר גרם באיזו מדה שהיא לתוצאה שהושגה. לאחר החלטת הרוסים העקרונית לא עמדה תוצאת העניין אף רגע בספק.

שאלה אחרת היא מדוע בחרו הרוסים בסופיה דוקא? וכאן אני חושב שיש ליחס עניין זה ליזמתו של רוזין אשר במכתב אצמי מסויים לשגריר הרוסי, שמטרתו היתה להעביר אלינו את הודעת הממשלה ב-5 באפריל, הוא הוסיף שהוא מקוה שהמו"מ לחידוש היחסים יתנהל בסופיה. הרוסים בלי ספק חשבו, שכפי שנהוג אצלם, כן גם אצלנו, לא תיתכן יזמה כזו ללא הוראת הממשלה והסיקו שישראל מעוניינת שהמו"מ יתנהל בסופיה והם לא ראו סיבה להתנגד לכך.

מן הניתוח שלי יוצא איפוא, שרוזין סבור שבדו"ח שלך לממשלה ולועדת החוץ לא היפה כל טעות מהותית-מדינית. לי ברור שהרוסים החליטו והם שיזמו שהפולנים והבולגרים ידברו כפי שדברו ולפיכך לא חשוב מי פתח באותה שיחה. שאלה יותר רחבה ומעניינת היא מה הביא את הרוסים לידי החלטתם העקרונית. אמנם סבורני שלגבי תהליך חידוש היחסים אין למישהו מאתנו איזו שהיא זכות מיוחדת, אולם מצד שני חשוב אני שעצם ההחלטה על החידוש היתה לפחות בחלקה תוצאה של הנוק שאנו עזרנו לגרום לברה"מ בעולם החפשי בעקבות משפט סלאנסקי ופרשת הרופאים. אינני סבור שלא זה בלבד גרם להחלטה כי הרי אמרתי שהיתה זו חלק של החלטה מדינית יותר רחבה, אולם בטוחני שתגובתו של העולם היהודי לשערוריות סלאנסקי והרופאים תרמו את שלהם לקבלת החלטה בעניין חידוש היחסים.

הסליחה אתך אם הארכת את אולם מקוה אני שהצלחתי להבהיר במידת מה את הנקודה הסתומה.

בברכה,

ג'ורג' אגור